

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת וישלח, תשס"ט
מספר 787מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

המאבק בין אדום לישראל - עיון בהפטרות וישלח*

פרשתנו עוסקת בחלקה הראשון במה שנראה כאיום של עשו על שלומו של יעקב לאחר שובו מחרן, בהכנות של יעקב לאפשרות שאכן עשו אחיו יילחם בו ובמפגש ביניהם שסופו פיוס והשלמה (לב:ג;לג:יז). הפטרת פרשת וישלח היא חזון עובדיה על אדום, שכן נאמר כבר בפרשתנו: "עשו הוא אָדום" (לו:א). אמנם כששב יעקב לכנען השלים עמו עשו, ולאחר שיעקב דחה את הזמנתו לבוא עמו שעירה (לג:יב-טו) כתוב שעשו הניח לו והלך לדרכו (לג:טז), אולם בפרספקטיבה היסטורית עשו ממשיך לרדוף את יעקב, ומעשי האיבה של אדום נגד ישראל מתוארים כנצחיים.¹ הנביא עמוס אומר: "על-שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי אֲדוֹם וְעַל-אֲרָבָעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל-רַדְפוֹ בְּחָרֵב אָחִיו וְשַׁחַת רַחֲמָיו וַיִּטְרֹף לְעַד אָפוּ וְעִבְרָתוֹ שְׁמָרָה נֶצַח" (א:יא).

הנביא עמוס מדגיש בדבריו את היות עשו אחיו של יעקב, וקרבה זו נזכרת גם במקורות אחרים.² הלוא יעקב ועשו אחים תאומים הם (בר' כה:כג-כו), וכינויים 'אחים' בנבואות השונות מעיד על ציפייה להתנהגות חיובית של אח כלפי אחיו. אך כפי שמלמדות הנבואות על אדום, ציפייה זו נכזבה שוב ושוב וגרמה זעם אלוקי רב מאוד, המתואר בנבואות אחרות הימים, וביניהן בהפטרה לפרשתנו: "וְלֹא-יִהְיֶה שְׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו" (עובדיה פס' יח).³

רבות מנבואות אחרות הימים המתארות את חורבן אדום נאמרו מפי נביאי שיבת ציון, לפיכך אפשר לבאר את הזעם כלפי אדום על פי המצב הגיאוגרפי-פוליטי באותה עת. הדעה הרווחת במחקר היא⁴ שהטענות של הנביאים אל האדומים מביעות את מחאתם על פגיעת האדומים באנשי יהודה וההתנחלות הנבטית בארץ ישראל בתקופת חורבן הארץ והמקדש. רעיון זה מוכח מתוך דברי הנבואות של עובדיה, יחזקאל ומלאכי. נבואת עובדיה מאשימה את האדומים על השתתפותם בהחרבת ירושלים: "וְנִכְרְיִם בָּאוּ שְׁעָרוֹ שְׁעָרָיו וְעַל-יְרוּשָׁלַם יָדוּ גוֹרֵל גַּם-אֶתָּה כְּאֶחָד מֵהֶם" (פסוק

* מאמר זה מתבסס על עבודת הדוקטורט שלי: הדרישות של ה' מן הנוכרים בספרות ההיסטוריוגרפית ובספרות הנבואה במקרא (בהנחיית פרופסור רימון כשר), בר אילן תשס"ג, וראו גם את מאמרי מתשס"ה באתר של המכללה האקדמית באשקלון <http://www.ash-college.ac.il>.

¹ ראו ספרו של י' יובל, שני גויים בבטן, עם עובד, תל-אביב תש"ס.
² בסיפורי יעקב ועשו מכונה עשו "אח" תדיר (כגון: בר' כז:ו, מא, מד; לב:ג, ו), בסיפור הנדודים במדבר נאמר "וישלח משה מלאכים מקדש אל-מלך אדום פה אמר אחיך ישראל" (במד' כ:יד), ובחוק בספר דברים נאמר: "לא-תתעב אדמי פי אחיך הוא" (דב' כג:ח). כינוי עשו כאחיו של יעקב מופיע בשלוש נבואות. בנבואת עמוס (לעיל), בנבואת עובדיה: "מחמס אחיך יעקב... ואל-תרא ביום-אחיך" (פס' י, יב) ובנבואת מלאכי: "הלא-אח עשו ליעקב" (א:ב).

³ וראו ישעיה ל"ד (בייחוד פסוק ח); שם סג:א-ו; ירמיה מט:ז-כב, ועוד.
⁴ דוגמות לסקירת מחקרים על כך ראו בהרחבה בעבודת הדוקטורט שלי (לעיל) עמ' 67, הערה 375; היבטים

נוספים ראו אצל: Elie Assis, "Why Edom? On the Hostility Towards Jacob's Brother in Prophetic Sources", vt 51 (2006), pp. 1-20.

יא) 5. על פי עובדיה המושיעים שיבואו לשפוט את הר עשו (שם כא) יישלחו לרשת את האדומים מהמקומות שישבו בהם: "וְהִשְׁפִּילָה אֶת-פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת-שָׂדֵה אֶפְרַיִם וְאֶת שָׂדֵה שְׁמֵרוֹן וּבְנֵימָן אֶת-הַגִּלְעָד... יָרְשׁוּ אֶת עַרְי הַנֶּגֶב" (שם יט-כ). כיבוש האדומים על ידי ישראל הוא על דרך מידה כנגד מידה, כדברי עובדיה: "כִּי אֲשֶׁר עָשִׂיתָ יַעֲשֶׂה לְךָ גְּמֹלָךְ יֵשׁוּב בְּרֹאשְׁךָ" (טו).

יחזקאל מכנה את דברי האדומים על זכאותם לרשת את ארץ ישראל נאצות (ביזוי) 6 הגדלה בפה (דברי לעג קולניים) 7 והעתרת (ריבוי) דברים: 8 "שָׁמַעְתִּי אֶת-כָּל-נְאֻצוֹתֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ עַל-הָרִי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר שְׁמָמָה שְׁמָמָה לָנוּ נִתְּנָה לָאֶזְלָה: וְתִגְדְּלֵנוּ עָלֵינוּ כְּפִיכֶם וְהַעֲמַרְתֶּם עָלֵינוּ דְבָרֵיכֶם אֲנִי שְׁמָעְתִּי" (לה: יב-ג). גינויים אלו אמורים על תכנית האדומים: "עַן אָמַרְךָ אֶת-שְׁנֵי הַגּוֹיִם וְאֶת-שְׁתֵּי הָאָרְצוֹת לִי תִהְיֶינָה וְיִרְשְׁנוּהָ וְהָיָה שָׁם הָיָה" (שם י). כלומר, האדומים סוברים שגלות הישראלים וחורבן הארץ מאפשרים להם לרשת את ארץ ישראל. בתגובה לכך מציג הנביא יחזקאל תפיסה מנוגדת – "וְהָיָה שָׁם הָיָה" – ה' נוכח בארץ ישראל. ברין מסביר: 9 "הארץ ארצו של ה', והוא שנחנה לעם ישראל, על כן אין לגזול אותה מהם". 10 הדבר דומה לנבואת מלאכי, לפיה הטענות הטריטוריאליות של האדומים "וְנָשׁוּב וְנִבְנְיָה חֲרֻבוֹת" (א: ד), לא יועילו, שכן הנוכחות של ה' קיימת בגבולות ארץ ישראל: "וְגִדְּלָה ה' מֵעַל לְגִבּוֹל יִשְׂרָאֵל" (שם ה). לבד מזה תיענש אדם על ידי ש' ישים את נחלתה ואת הריה לשממה (יחז' לה: ג; מלאכי א: ג). הרעיון שמעלה עובדיה, שעונשה של אדם יהיה לפי הכלל "מידה כנגד מידה", מוצא ביטוי גם בנבואות יחזקאל ומלאכי. הנביא מלאכי מתאר את חזון אחרית הימים שבו עונש אלוקי עצום ונורא. דבריו קשורים גם לראשיתו של הססוך בין עשו ליעקב, כפי שמתואר בפרשתנו: "הָלוֹא-אָח עֵשׂוּ לִיעֶקֶב נָא-ה' וְאֵהָב אֶת-יַעֲקֹב" (א: ב). בכך מובלט הקשר בין ההתייחסות ההיסטורית כלפי אדם בתקופת המקרא לבין פרשת וישלח.

ד"ר עמיחי נחשון

המרכז ללימודי יסוד ביהדות ומכללת אשקלון

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע.

הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת:

listserv@vm.biu.ac.il. אין לכתוב נושא למכתב.

יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב: sub parasha-l first-name lastname כאשר first-name ו- last-

name הינם השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.

5 האשמה דומה מצויה במזמור בספר תהילים: "זָכַר ה' לְבִנְיָ אָדָם אֶת יוֹם יְרוּשָׁלַם הָאֲמָרִים עָרוּ עָרוּ עַד הַיּוֹם בָּהּ" (קלז: ז). לזה רומזת הקינה באיכה: "שִׁישִׁי וְשִׁמְחִי בֶת-אָדָם [יִשְׂרָאֵל] יִשְׁכַּח בְּאָרֶץ עוֹץ גַּם-עַלֶיךָ תַעֲבֹר-כּוֹס תִּשְׁכַּרְי וְתִתְעַרְי... פֶּקֶד עוֹנֶיךָ בֶת-אָדָם גְּלָה עַל-חַטָּאתֶיךָ" (ד: כא-כב). האשמה נגד האדומים המשתתפים בחורבן הארץ והמקדש מתוארת בנבואת יחזקאל כפעולה של נקמתם ביהודה: "עַן עֲשׂוֹת אָדָם בְּנִקְמָם נִקְמָ לְבֵית יְהוּדָה וַיֵּאָשְׁמוּ אֲשׁוּם וְנִקְמוּ בָהֶם" (כה: יב).

6 ניאוך הוא ביזוי ומאיסה. שימוש זה בשורש נא"ץ דומה למשמעו בשורש מקביל באכדית: nāṣû. במזמורי תהילים פעולת הנאצה מיוחסת לנבל ולרשע (י: ג; ע: י; יח). בכתובים אחדים ניתן כינוי זה למורדים בה'. דוגמות: במד' יא: יא, כג; שם טז: ל; דב' לא: כ; שמו"א ב: יז. לפיכך הביזוי הקשה שנאמר כאן כפי האויב כלפי ה' משמעו מרידה בו.

7 הגדלת הפה מעידה על הניסיון להעליב את ה' מילולית. דומים לזה דברי המשורר: "יְכַרְתָּ ה' כָּל-שְׁפָתֵי תַלְקוֹת לְשׁוֹן מְדַבְּרֹת גְּדֻלוֹת אֲשֶׁר אָמְרוּ לְלִשְׁנָנוּ נִגְפִיר שְׁפָתֵינוּ אֲתָנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ" (תה' יב: ד-ה).

8 משמעות ביטוי זה – "ריבוי דברים". דומים לו יחז' ח: יא (ריבוי עשן) ומשלי כז: ו (ריבוי נשיקות).

9 עולם התנ"ך, יחזקאל (עורך: ג' ברין), תל אביב תשנ"ז, עמ' 180.

1 M. Greenberg, *Ezekiel, 21-37 A New Translation With Introduction and Commentary* (AB), New York 1996, p. 715 גרינברג מקשר בין כתוב זה לכינויה של ירושלים בנבואת יחזקאל העתידה: "מיום ה' שמה" (מח: לה). התפיסה העולה משני כתובים אלו היא ש' נוכח בירושלים ובארץ ישראל. נוכחות ה' בארץ ישראל היא תשתית לתפיסה של קדושת אדמתה: "אדמת הקדש" (זכ' ב: טז).